

Arcaink — harcaink

Az Élet és Irodalom 1985. július 26-i számában Győri György: A pedagógia felelőssége c. írásában olvasható egy figyelmet keltő mondat: „Nyitva marad azonban az a kérdés, hogy a felelősség-önfelelősség képessége hogyan alakítható ki az emberben, főleg az emberpalántában?”

Felelősség. Gyakran használjuk ezt a szót, és szívesen alkalmazzuk, különösen, ha másról van szó, nem magunkról. Dicséreteinkben így fogalmazunk: Komoly felelősséget érez tanítványai előrehaladásáért... Munkáját felelősség hatja át... stb. Elmarasztalásainkban pedig felelőtleniségről beszélünk.

Önfelelősség. Ez új fogalom. Megragadott és elgondolkodtatott. Tényleg: hogyan nevelünk önfelelősségre?

Felelős vagyok tetteimért, felelős vagyok szavaimért, felelős vagyok kapcsolataimért, felelős vagyok a munkám minőségéért... a gondolataimért.

Rendben van, felelek érte. De ki minősít? Ha felelősségről van szó, a környezetem. A szülők, a tanárok, a társaim.

De ki minősít, ha önfelelősség alakul ki bennem? Ha van lelkiismeretem, kötelességérzetem (nem akarom azt a szót használni, amit az 50-es években úgy nevezünk - önkritikám).

Az erkölcsi emelkedettség fokán azt mondhatjuk: saját magam minősítem tetteimet, gondolataimat. És ez elég kellene hogy legyen.

Csakhogy: van-e mérce? Annyit olvastunk az értékek változásáról, válságáról, hogy féltő, mindenki talál mentséget, hogy ne mondjam bűnbocsánatot minden - esetleg kétséges - tetteire, gondolatára. A felelősség pedig aszerint alakul, ahogyan a környezetem. Eszerint érezhetem magam jól vagy kevésbé jól. Hogy egy kicsit a szociológus terére csúszzak át: ha képlékeny természetem alkalmas rá, igyekszem a környezetem elvárásainak minél jobban megfelelni. Ez a megfelelés pedig nagyon sokszor - tökéletes szereprendszerekben - az egyéniség teljes feladásával jár.

Ismerős a sztereotíp mondás: Ez van...

Nos, a cikk olvasása óta figyelem a környezetemet, mennyire is nevelünk felelőségre - és netalán - önfelelősségre.

Elmondok egy nagyon egyszerű példát, az életből léssem, és bocsánatot kell kérnem saját önfelelősségemtől, mert a példa negatív, nem én követtem el.

Bemutató tanítás. Játék is van a foglalkozásban. Valamit elrejtének, és azt ki kell találni. Az elrejtés pillanatában az osztály lehajtja a fejét a padra. Egy ilyen pillanatban Lali felkiált: Éva les! A tanítónő természetesen reagál rá. Így: - Nahát, ez nem szép dolog! Megkérem a vendégeket, figyeljék a gyerekeket, és ők mondják meg, ki nem volt becsületes.

A foglalkozás új színnel gazdagodott. Játék a játékban. - Ettől kezdve mindenki lesett mindenkit. És ez izgalmasabb volt, mint az eredeti játék. Vádaskodások, rámutatások következtek: Te is lesel. - Nem is igaz, te szoktál lesni. - De a múltkor is te lestél.

Milyen szomorú - a „NEVELES”-t megfúrta egyetlen mondat, és még csak nem is lehetett észrevenni, mert új köntösében még jobban nevelés jellege lett. Sőt úgy tűnt, nem is új ez a forma, az osztály ráhangolódottan érezte elemében magát. Tragikus, hogy a játék nem jutalmazással járt együtt, hanem a végén - büntetéssel.

Észrevették már, hogy a vádaskodás milyen igazságjellegű szinonimát vonz?

A vád, mint egy pörölycsapás:

– Nem lehet, nem illik figyelmen kívül hagyni – egész egyszerűen azért, mert az elhangzás pillanatában konkretizálódott egy negatívum.

A vádat figyelembe kell venni, mert bátor, mert bünt tár fel, mert kihívást jelent a csoport (osztály, közösség) vezetője számára: na mit teszel, büntetsz vagy bűnpártoló leszel – látod, én el mertem mondani, mert én ártatlan vagyok.

A gyermekek szívesen árulkodnak, ha a csoport vagy osztály beállítódik egy hibacentrikusságra a mások megítélésében. (Nem egyszer felnőtt korukig sajátjuk marad, és melegágya lesz a torzult informális kapcsolatoknak.)

Meg lehet szoktatni ezt a „vigyázz, figyelnek” magatartást.

Ezek a csoportok leszoknak, illetve rá sem szoknak a belső igényességre, nem lényeges úgyszem a megvádolt mentegetőzése, legfeljebb önmaga lelkiismerete tudja, hogy „nem lestem” – de ez az emberpalántának nem elég. Az önigazolás még a felnőtteknek sem elég. Legfeljebb azzal kompenzál, hogy ő is elkezd „figyelni”. Rögzülni fog a fenyegetettség kínzó élménye – ingoványos talajon járunk. Micsoda boszorkánycsörgő! Én hibázom, te beárulsz, te hibázol, én árulak be. A nevelő pedig büntet. Beír, kiír, a szülőt behívja, beszél, követel, elfárad.

A hibát elkövető gyermek ilyen légkörben sohasem fogja bevallani, hogy tényleg hibázott – pedig milyen megkönnyebbülés lenne –, de nem lehet, tagadnia kell és visszamutogatnia: te sem hájtottad le a fejed, ha engem néztél. Szokja csak meg gyermekkorban, hogy harc az élet. (?)

Azt már sokszor hangoztattuk, hogy a matematikában legyen szabad tévedni. A tévedés szabadsága feltételezi, hogy az illető foglalkozott a feladattal, dolgozott, legfeljebb korrigálnia kell, hogy helyes eredményre jusson.

De miért nem lehet a kialakulatlan gyermeki jellemnek tévednie a magatartásban?

Miért nem lehet egyszer-kétszer „lesni” ahhoz, hogy harmadszorra már *beléssa*, a játék, a tanulás, a munka akkor lesz igazán érdekes és minőségi (bármilyen eredménnyel zárul), ha igazságosság és becsületesség jelzi a végig járt utat?

Miért nincs akkora bizalma bennem – már a kis elsősnek – a tanító nénié, hogy élet-játékszabályként megbeszéli velem, hogy ha „lestél” (késtél, másoltad a leckét, elfelejtettél valamit, elcsorgattad a kakaót, csúfoltad a másikat, elgáncsoltad, hazudtál, elvetted a ceruzáját) ... azt neked kell jóvátenned, nem a másíknak, aki észrevette. Miért is húzzon erkölcsi hasznot az egészből az, aki arra van beállítódva, hogy figyeljen? Vagy, aki éppen ezzel az árulkodással leplezi saját kis bűneit?

Miért nem adjuk meg a lehetőségét annak a mérlegelésnek, ahol önmagunk kis katarziszait mélyen átélve, jobbá, felelősebbé válhatánk?

Természetes, az olvasónak az az igénye, hogy most megkérdezi: hogyan?

Attól félek, nagyon egyszerű a válasz: bizalommal. Játsszuk végig azt a bizonyos példát, fokozatokkal. Vegyük természetesnek, hogy a vád elhangzik, mert az önmagával elégedetlen gyermeknek mindig szüksége van valakire, akit beáruljon, hogy azzal önmagát igazolja, hogy a felnőtt odafigyelését, vele való összehangolódását kicsikarja. (Hogy ő miért ilyen, arról egy másik alkalommal szólnék.)

Az első esetben

1. Tehát elhangzik a vád:

Lali: – Éva les!

Tanító: – Tényleg lestél, Éva?

- Éva: - (természetesen tagad) - Nem!
- Tanító: - (aki tudja, hogy Éva leshetett - mert bizony esendő az ember)
- Szerintem, ha lestél volna, te megmondanád, mert bárkiivel előfordul, hogy kíváncsi - én mindenesetre bízom abban, hogy igazat mondasz.
Egyébként Lali sem hajtotta le a fejét, azért láthatott meg téged.

A második esetben:

2. Tehát elhangzik a vád:

- Lali: - Éva les!
- Tanító: - Éva lestél?
- Éva: - Egy kicsit - véletlenül.
- Tanító: - Megláttad, hogy mit rejtettünk el?
- Éva: - Igen, egy színesrudat tetszett felvenni.
- Tanító: - Gondolod, hogy továbbra is érdekes így a játék a te számodra?
- Éva: - Hát - nem nagyon.
- Tanító: - Próbáld ki. Leshetsz is, nem is, ahogy neked érdekesebb a játék. Én nem lesnék, mert az olyan, mintha az ajándékot már előző nap kibontjuk, és az az ünnepen úgy érezzük, mi semmit sem kaptunk. Majd szólj, ha sikerült kibírnod csalás nélkül.

3. Az ezt követő esetekben:

Hihető, nem hihető - sok hasonló élmény van már mögöttem - egyszer csak föláll a játékból Éva (Pisti, Jóska - akárki), és azt mondja: Ebből a fordulóból kiállok, mert megláttam, mi az elrejtett tárgy (a feladat eredménye). - És a többiek nem fogják bolondnak nézni.

Azután a következő fordulóban újra beáll és játszik, játszhat (tanulhat, dolgozhat), mert ismeri a játékszabályokat: önmagával harcolta meg a harcát, nem mások hibáit figyelve akart szeplőtelen lenni. Jutalomként észrevétlenül kialakult az önfelelőssége. Békében él a világgal, mert békében él önmagával is.

Igaz, mindebben nincs látványosság, nincs jutalmazás, nincs büntetés, látszólag még nevelés sincs. Csak bizalom.

Ki is lehet próbálni. Csak nem egyedül és nem 1-2 napig. Bizonyos vagyok benne, hogy sokan vagyunk, akik hasonlóan bánunk az emberpalántákkal.